

Перші совети

Минуло 73 роки відтоді, коли Червона армія прийшла на західноукраїнські землі з так званою «визвольною» місією. В історії багатостраждальної України таких «благодійників» було багато. Починаючи із середніх віків, на її родючі землі часто зазіхали сусідні держави: литовці і поляки, турки і татари, московити і німці... Уклавши таємну угоду про сфери впливу з фашистською Німеччиною, вусатий кремаївський диктатор дав наказ «непереможній» армії 17 вересня 1939 року переступити польсько-радянський кордон у районі Корець-Острогоз і взяти під «захист» населення Західної України. Польська держава, розгромлена німецькими окупантами, не мала реальної змоги дати відсіч новоявленним агресорам.

Десь 19-20 вересня 1939 року червоноармійці зайняли Костопіль, Березне, Сарни та інші населені пункти Волинського Полісся. Смуга залізобетонних дзотів на «всходніх кресах» виявилася не такою грізною, як думали польські військовики. За твердженням історика Гурія Бухала, сутички відбувалися, зокрема, в районі села Тинне. І версія про суто триумфальний похід «визволителів» була розвіяна.

На порозі «Того світу»

Не повних два роки на території Західної України, в т.ч. і на Рівненщині, проіснувала радянська влада. Про зміни, які сталися за цей період, з іронією і навіть сарказмом розповів

Історія Костополя у книзі “У місті над Замчиськом”

Книга костопільчанина Анатолія Карп'юка “У місті над Замчиськом”, яка містить краєзнавчі матеріали про історію Костополя, пронизана великою любов'ю до рідного краю і користується неабиякою популярністю у мешканців нашого району, в тому числі і наших читачів. На їхні прохання друкуємо уривки з названого видання

народ». Так! Серце швидше б'ється, вступаючи на ґрунт цієї землі, яка так привабливо звучала всіма небесними і земними назвами і яка тягнула до себе увагу цілого т.зв. пролетарського світу, що якраз у цьому місці на планеті шукав заспокоєння своїх перманентно нездійснених мрій про краще, щасливе, сите і свободне життя.

Пригадуються і досі звучать в ушах всі ті «самі передові» здобутки соціалізму, який так дійсно всевладно розпанионувався на колосальному просторі, що лежить перед нами з розміром 22 мільйонів кв. кілометрів.

«Сама передова» (не наш вираз), сама передова система господарювання, сама передова конституція і так все «саме передове», включно до думання, яке советському горожанинові вбило в голову переконання, ніби там, за отим кордо-

разу все-таки прийде і все-таки осудить.

Ми на полях бувшого ССРСР. Я тут не вперше, а потрете. Минулої осені, минулої зими і зараз. Тепер літо і воно дає найбільше спроможності спостерігати життя і природу. І вже з перших кроків ви бачите те, що бачити мусите: світ приблизних вартостей. Бачите широке, розлоге поле, засіяне житом або ячменем. І бачите ви, що це лише приблизно жито чи ячмінь. Це збіжжя з таким само успіхом можна назвати стоколосою чи бур'яном. Хто розбере, що це конечно жито? І чому воно таке маленьке, таке рідке? Тож там, зовсім недалеко, воно зовсім інакше. Там пшениці полягли, тут стебло стебло по бур'яні доганяє... Там вівса вже висипались, тут ще зовсім при землі, і не можна з рішучою певністю сказати, чи це дійсно овес, чи звичайний пирій.

І так воно тягнеться довж

хатах, інші ж з хлібом та сіллю на рушниках з надією на свободу та краще майбутнє зустрічали чужаків. Але вже через 2 тижні ця надія була перекреслена в розумах людей автоматними чергами, що пролунали за стадіоном. Понад 200 костопільчан були розстріляні. Від-

год., іншим - після 22-ої год., з 22-ої год. до 4 ранку заборонявся будь-який рух у Костополі та в селах. За недотримання - розстріл.

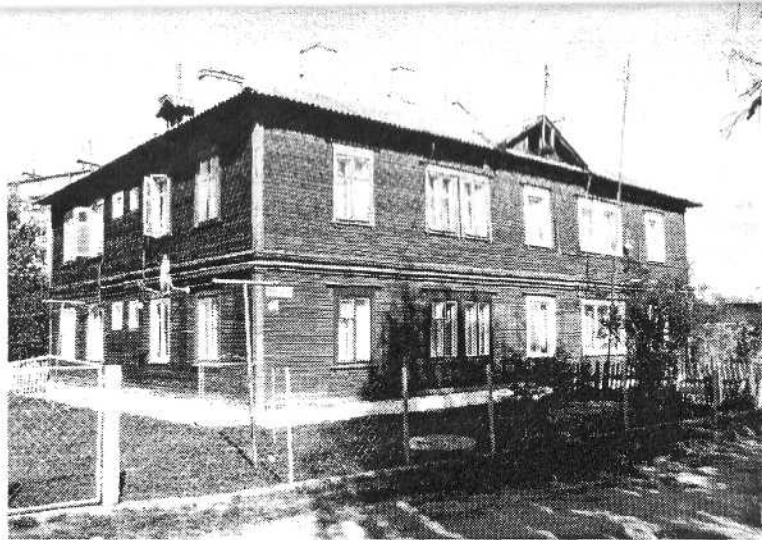
Молодих людей почали забирати на роботу до Німеччини.

Така доля спіткала 1222 костопільчан. Хлопці, щоб не потрапити до Німеччини, наймалися на службу в допоміжну українську поліцію. Для деяких з них це був єдиний вихід уникнути вивезення.

Із працюючими розраховувалися продовольчими картками. Таких, що отримали їх, було в Костополі 385 осіб. Був створений і трудовий табір, де відбували штрафні роботи порушники «нового порядку».

Працювали в місті дві народні школи та українська гімназія, якими керував шкільний відділ гебітскомісаріату. Діти були зобов'язані навчатися у школах. Цей процес контролювався. У випадку, коли дитина пропускала навчання без поважних причин, батьки мог-

письменник-емігрант Улас Самчук у своєму памфлеті «На порозі «того світу», що був опублікований на сторінках газети «Костопільські вісті» за 9 серпня 1942 р.

«І ось нарешті «Границя». 17 вересня 1939 року вона була порвана і потоптана силою певних історичних обставин. Силою тих саме обставин есесерство хильнулось на Захід і залило простір до річки Сяну. До того часу тут стояли стовпи «Жечі-Посполитої» з білим, бундючним орлом, зверненим на Захід, і з думкою «од можа до можа». Пригадуємо ту границю. Це була не границя, а своєрідний китайський мур, через котрий ані не сміла перелетіти ворона. По «цей бік» були «пани, буржуї, визискувачі робочого класу, контрреволюція, міжнародні капіталістичні акули» і т.д., а по той бік «велика непереможна батьківщина всіх трудящих, країна рад, сама найдемократичніша, квітуча земля, де під сонцем сталінської конституції мирно і щасливо жив та багатів єдиний радянський

ном, отам, починаючи Корцем і кінчаючи Гібральтаром, ніщо інше як суцільна руїна, відсталість від «самої передової» техніки, нужда, біда, визиск і безробіття!..

Цікаво. Чортячо цікаво... Ще не так давно ми не мали можливості торкнутись дійсності, щоб переконливо і остаточно повірити в неї. Було безліч - за і безліч - проти... Були приблизні уявлення, приблизні свідчення, будовані на пристрасті, на нервах і суперечностях духового порядку. Інакше зараз. Кордон за Корцем впав і вже його немає. Вітри історії Сходу і Заходу свобідно проносяться над трагічною землею наших предків, і ми, їх нащадки, маємо змогу найвражливішими дотиками нашого ества торкнутися всіх її ран. Нервами, душею, розумом, одвертими очима і відкритими вухами, можемо бачити і чути, благаючи у Вищої Волі тієї душевної сили, яка б допомогла нам зовсім виразно і зовсім правдиво положити наше слово на терези історичної справедливості, яка одного

цього дороги Корець-Київ, 248 кілометрів. Ця приблизність лежить не тільки на полях... А он стоять оті славетні колгоспи. Довгі будови в якомусь неладі, над котрими обов'язково, як символ, стоїть вартова вежа. Хто сидів у в'язниці, той відчує одразу той відтінок почуття, який справляє та вежа. І самі будови... Як правило, у них обідрані стріхи. Вони незграбні, недороблені. У них немає ані натяку на якусь естетику, яка присуща всьому на землі живому. Навіть ластівка ліпить собі гніздо з певним смаком. Чого ж ті колгоспні будови обов'язково такі безсмачні, а хто звик в Західній Європі до стилю нашої доби, буде вражений абсолютно, до неба вопіючою безстилевістю. Чого там стільки від вояцького бараку, чи казарми гіршої якості?.. Чому там ніяких доріг чи доріжок, чи бодай дерев, які наша благословенна в цьому відношенні земля так щедро вирощує? Навіть якогось забору чи огорожі. Словом - око бігає, хворобливо намагаючись загачити свій зір на щось привабливе - і гай-гай... Люди і не люди, яким лише тимчасово залишено їх зовнішню людську подобу, і до яких ми ще також приглянемося. Вони подібні на розпочату і недокінчену якусь будову, де все розкидане, перемішане, заляпане вапном і запорошене порохом землі!..

Костопіль у роки Другої світової війни

(Використано документи обласного архіву)

1 липня 1941 року фашисти увійшли в Костопіль. Радянські війська відступили, кинувши у метушні зброю, техніку та залишивши без захисту населення. Люди були у розпачі. Частина костопільчан ховалася по

тоді над містом панували страх і тривога.

«Новий порядок», з яким армія Гітлера йшла по Європі, прийшов і в Костопіль. Тепер ця земля разом з мешканцями стала власністю іншої держави. Німці з педантичністю почали облік «свого нового майна». В першу чергу провели перепис населення - майбутньої робочої сили: українців - 19785, поляків - 4629, росіян - 90, чехів - 74, білорусів - 34, німців - 17.

Євреїв до уваги не брали, адже їх доля була визначена ще до початку війни.

Обліковували все. Дороги і мости, землю, сіножаті, ліси, будівлі, худобу та їх господарів, велосипеди і їх власників. Підлягали обліку навіть собаки, адже німецькі солдати потребували мила. В Костополі кожен власник собаки отримував персонально наказ міської управи про те, що надійшла черга і на його собаку, за невиконання - кара.

Були обліковані всі підприємства Костополя, обладнання з намірами на можливе його використання.

Укладалися списки працівників по кожному підприємству та закладу, списки вчителів, медпрацівників, працівників культури, інженерів та технічних спеціалістів, лісників, електриків...

Гетітскомісар Костополя Ленерт власноручно викреслював зі списків червоним олівцем євреїв. Такої червоної мітки чекали з острахом, адже це був смертний вирок.

Вийшло розпорядження міської управи про запровадження комендантської години: євреям заборонялося з'являтися на вулицях міста після 20-ої

ли опинитися на штрафних роботах у трудовому таборі.

Для євреїв відвели спеціальне місце - гетто, обнесли його колючим дротом (на місці універмагу). Вийшов наказ гебітскомісара Костополя: переховування та будь-яка їм допомога карається розстрілом. Будинки євреїв та земля, на яких вони розміщені, були оголошені власністю німецької держави, їх масово відселяли до гетто, а будинки продавали. Частина будинків була розібрана, адже українець, який купив його, не мав права на німецьку землю. До 1943 р. євреї були розстріляні. Це майже 5 тисяч. Більшість розстрілів проводили в лісі, зліва від стадіону.

Про масштаби злочинів фашистського режиму можна судити з того, що до 1941 року в Рівненській області частка євреїв у структурі населення становила майже 40%, згідно з переписом населення 1950-х р., ця частка складала лише 0,3%. Під час війни загинуло в Україні близько 2,5 млн. військових і 5,5 млн. цивільних осіб. У Рівненській області вбито 258 942 особи, вивезено до Німеччини - 22 272.

Вражають томи книг зі списками розстріляних в м. Рівне, які зберігаються у німецькому відділі Рівненського державного архіву. В них немає ні прізвищ, ні імен, лише номери будинків та квартир і кількість людей у сім'ї, що підлягали розстрілу. Всього в Костополі було вбито майже 18 тис. осіб. Серед них - костопільчани, жителі деяких навколишніх сіл, військовополонені. Жах фашизму неможливо передати цифрами, бо за ними тисячі знищених людських доль.